

ƏLİ BƏBİROĞLU

Ədəbiyyatımızın dünya xalqlarının söz sənəti qarşısında tutduğu yerinə və mövqeyinə qiymət verməli olsaq onu belə dəyərləndirə bilərik: - kökü elə bir dərinliyə işləyib, elə bir dağa söykənib ki, kiminlə "güləşir güləşsin" onun küyrəyini yerə vurmaq mümkün deyil, ortalıqda Dədə Qorqud boyda dəlillimiz, dahi Nizami Gəncəvi kimi "planetimiz" vardır. Dahi şairin bir üstünlüyü onun dünyamiqyaslı yaradıcılığıdırsa digər daha böyük üstünlük şərti isə onun min ilə yaxın bir müddətdə nümunəvi ədəbi məktəb fəaliyyətidir. Kitabı - Dədə Qorqudumuz isə sırf milli inanc və mental dəyərlərimizə söykənən bəşəri mədəniyyət örnəyidir. Bu kitabın insana çox məhrəm və şirin nəqli dilindən, Böyük çöl saflığını həmişə özündə yaşadan bədii təyin, epitetlərlə dolu ecazkar şeirlərindən doymaq olmur. İllər, əsrlər keçdikcə bu missiyamı Antey kimi çiyinlərinə götürən dühalarını da sözün dəyərini həmişə diri tutub, onu qiymətdə saxlamışlar. Yüz illər, min illər boyunca yaradılan şifahi xalq ədəbiyyatımızın kökləri sözsüz ki, daha dərinliklərdədir. Aşıq xalq sənətimizin yaradıcılığı isə söz və sazın, minacat və havacatlarımızın qorunması və yaranması işində əvəzsiz xidmətləri ilə bir dünya iş görmüşlər.

Ozan - Aşıq ədəbiyyatımızın Dədə Qorqudla başlayan mükəmməl nümunəsinin sonrakı inkişafı Dirili Qurbanın şah beyləri ilə XV əsrin II-ci yarısından yenidən özünün sahlıq zirvəsinə yüksəlir. Şairin elə nümunələri vardır ki, bir beyt belə kifayət edir ki, gözəlliyin, rahatlığın, mənəvi saflığın dadını yaşaya biləsən, həzzin sevincini, iztirabın kədərini duyub keçərsən:

Dəstə - dəstə dərib taxar buxağa,

Bənövşə qız iylər, qız bənövşəni...

... - hələ də ədəbi - mədəni, poetik düşüncəmiz şəir səviyyəsinin bu bənövşə-qız əsirliyindən qurtula bilməyib.

- yaxud

Ayrılcıqı çəkib boynu əyridir,

Heç yerdə görmədim düz bənövşəni.

... - yenə də bənövşə... bu dəfə ictimai - siyasi, ictimai - fəlsəfi siqləti ilə bizi ovsunlayan ayrılıq oduna əzab çəkən əyriboyun bənövşə...

Ruhun qidası olan bu kimi beytlər insanda həm də ruhun tərbiyyəsi, zövqün formalaşması kimi işlərlə də məşğul olurlar. Nəsimi, Füzuli, Xətai, Qurbanı dönmənin dövr yaxınlığı eyni zamanda bu qüdrətli dahilərin yaradıcılığında həm də onların Yerdən Göyə ümid, inam, iman rabitəsində ruh yaxınlığına da səbəb olmuşdu. Bu ruh doğmalarından, ruh yaxınlarından biri də günümüzün görkəmli şairi Əli Rza Xələflidir. Sözü-müzü də Dirili Qurbanın xələfi olan şair Ə. R. Xələflinin "Gəyəndən əsən yellər" məsnəvi - poeması üzərində quracağıq. "Gəyəndən əsən yellər" hər şeydən əvvəl Böyük çölə qayıdışın vəsfidir. Mövzunun mahiyyətinə daha geniş bir müstəvidə yanaşmalı olsaq Böyük Çöl düşüncəsi xalqımızın, ədəbiyyatımızın şəirli və şöhrətli, bərəkət və bolluq, böyüklük və qəhrəmanlıq və eyni zamanda həsrət, ayrılıq, uzaq düşmə, parçalanma, peşmançılıq çəkmə, dəyərlərin itirilməsi, nisgilli, yaralı bir yeridir. Tariximizin vəsfi bizim yeni nəsil tərbiyyəsi üçün də başlıca və gerəkli şərtlərimizdir. Zaman - zaman bu mövzu xalqımızın diqqətdə olub bizim yenidən yurda, dəyərlərə yendən qayıtma düşüncəmizi həmişə diri saxlayıb.

...Yaradıcılığında ona həmişə baş ucalığı götürmüş Türkcülük və Azərbaycanlılığı eşqi, ruhu ilə isə ən böyük Turancı şair Ə. R. Xələfli Gəyən düzünü hədsiz məhəbbətlə vəsf etməklə yanaşı onu sonsuz sevgi ilə sevmək, ən əsası isə onu dərk etmək, anlamaq yollarını bizlər üçün nəzmə çəkir. Sevmək hələ dərk et-

TANRIDAN ŞAIRLİK BUTASI

(Ə. Xələflinin "Gəyən əfsanəsi" poeması haqqında)

mək deyil, sevmək məhəbbət yaradır, sevgidə şair sözü: Dil ünvan da aza bilir. Dərk etmək isə eşq yaradır, eşqin ünvanında azmaq, çəşmə yoxdur, o, Ana kimi, Vətən kimidir, onları dərk etdiyin gündən eşqə düşürsən, eynən korifey sənətkarımız M. Şəhriyarın "Heydərbabaya salam", Ə. R. Xələflinin "Gəyəndən əsən yellər" poemalarının ruhu kimi, nəfəsi kimi ...

Heydərbaba, gəldim səni xoşlayam,
Bir də yatam, qucağında yuxluyam...

Heydərbaba, çəkdim mənə getirdin,

Yurdumuza, yuvamıza yetirdin,

Yusifivi uşaq ikən itirdin...

- Bala, gəldin? Niyə belə gec gəldin?

Səbrim sənnən güləşdi, sən güc gəldin.

Bu iki böyük sənətkarın yurda yenidən qayıdışının oxşarlığı əsərlərinin ruhunda, yanaşmalarındadır. Çoxları xoşbəxtliyə yetmək, dünyada gəzən naməlum sevincə çatmaq yolunu Həzrəti Musaya gələn səs kimi, Həzrəti İsayə gələn süfrə kimi göydə arayıb, göydən gözləmişlər. Yaşayış dönmənin daha dərin qatlarına dayanan nağıllarımızda da neçə - neçə inanc lar yaradılıb xoşbəxtlik axtarışına çıxmışlar. Demək olar ki, günümüzdə qədər gəlib çatan cahillik və fanatizm düşüncəsi cəmiyyətdə biganəlik və laqeydlik halları yaradır, ali sinir sistemi fəaliyyətimizdə pozulmalar baş verir, gözlərimiz daha çox qulaqlarımızın "əsərət"ində olur. Cəmiyyətin maddi balans uyğunsuzluğu tarazlığı pozur. Daha çox danışmaq vərmişimiz, bizdə daha az oxumaq istəyi yaradıb. Gözlər, Şair sözü: Kipriyinin altındaca titrəyəni görmür, bəzən...

Ustad Şəhriyar Heydərbabanı, qüdrətli şair Ə. R. Xələfli isə Gəyən düzünü simvol götürərək yurda məftunluqlarını onun daşında, torpağında, çöllündə, çəmənində, yovşanında görür, burnumuzun ucunda uçan Vətən torpağında əsən küləyin havası ilə titrəyən yovşan kolunun ətri ilə nəfəs alırlar. Dahi şair sözü:

Səba, kuyində dildarın nədir ifadələrə halı,

Bizim eldən gəlirsən, bir xəbər ver əşinalərdən.

Birinci anlam: Ariflər gecə və gündüz mələklərinin iştrak etdiyi bir vaxtda sübh çağı mehindən ürk dostlarının Allah məqamındaki halından xəbər sorurlar. Allah məqamını Vətən bilirlər, soraqlaşib təskinlik tapırlar.

İkinci anlam: Sadiqlər sübh naməzi vaxtı əsən səhər yelindən Vətəni soruşurlar. Vətəndən əsən səhər mehindən eşqə düşən biçərələrin halından xəbər alırlar. Ayrı düşükləri yaxınlarından, dostlardan xəbər almaq istəyirlər.

Ustad Şəhriyar və Xələfli yanaşmasında isə intizarında olduqları Vətəne həsrət mötəvləri önə çəkilib. "Vətəni sevmək imandandır" deyiminə görə mahiyyət dəyişmir, yaradıcı insanların düşüncəsində İlahidən gələn oxşarlıq, birlik vardır. Allah, Vətən, Ana bağlılığında heç bir məsafə, ayrılıq yoxdur. Qüdrətli şairimiz Ə. R. Xələfli "hər bir ana vətəndir" deyir, deməli Vətənə çatan anasına qovuşar, ana həm də Allahdır, hər uşağın ilk Allahı onun anasıdır. Məntiqi baxımdan bilinəni odur ki, hər üç şairimiz eyni həsrətdən, eyni ayrılıq acılarından, eyni ağırlardan yazmışlar. ...Yollarının "gəc", gölmələrinin "gec", gözəllərinin "nec" olmalarını bir cümlə ilə ifadə etməli olsaq, böyük Şəhriyar yazırdı: Düşməni bizi azdırıb...

Şair Əli Rza Xələflinin yurda gec qayıdışının fərqi onda idi ki, küllü - Qarabağı işğal edən erməni öz birləşmiş faşist işğalçıları bir milyon insanımızı öz yurdunda, öz Vətəndəki çökün halına salmışdı. Xain düşməni hər yeri zəhərləmişdi, şairin yenidən yurda qayıdışı da fərqli oldu, o, mınaaxtaran əhatəsində yovşan ətirli Gəyən düzündə hər ota, çiyyəyə salam verə - verə böyük Çölün eşqini yaşamağa çıxdı. Rossam nə çəkir çəksin, alınacaq, alınmayacaq, o hələ sonranın söhbətidir, hələ ki, onun ən böyük əsəri öləndə tutduğu qarışıq rənglər palitrasıdır. Bax, beləcə şair qarşısında rəngləri İlahidən verilmiş Gəyən düzü dururdu. İndi şair dünya böyüklükdə palitrasını - Gəyən dünyasını, Gəyən düzünü ilhamı, qəlbi, ruhu ilə təsvir və tərənnüm müstəvisinə gətirən xatirələrlə baş - başadır. Əsrlər, illər, günlər varaqlanır, Gəyən öz acılı - şirinli xatirələri ilə oxucuya təqdim olunur. Əsərdəki yovşan obrazını Böyük çölə olan məhəbbətin, eşqin nişanəsi kimi də qəbul edə bilərik. Düzdə bitən hər çiçəyi anaların zəhməti sayır, hörmətli şair. Anaların zəhməti də sözsüz ki, onun boyu - başa çatdırdığı ovladlarıdır. Hər bitən çiçək anaların zəhməti olan oğul - qız kimi Gəyən

yən düzünə gözəllik verir. İgid övladlarımızın qanı ilə yoğrulmuş bu çiçəklər analara - Vətən, vətənə - Ana demək istəyimizi görkəmli şair Ə. R. Xələfli qələmində bütünlüklə işbatə yetirir və Vətənin daha bir dahiyanə vəsfi yaradılır:

Vətəni sözdə gəzmə, hər bir ana vətəndi,

Anaların zəhməti çiçək olub bitəndi.

Yurdumuz, yuvamızı saydığımız bu torpaq yaşayış yeri olaraq bizə məkan verilib. Min illərdir onu əkib - becərir və qoruyuruq. Üstündə qanlar töküüb, canlar verməmiş, bu torpaqlardan bizim ərimiz gəlir. Məkan verilənlərlə məqam verilənlər eyni deyil. Allah öz dərğahına ucaltdığı insanlarına məqam verir: analara, şəhidlərə, şairlərə... "Gəyənə əbədiyyət nəgməsi" yaradan şair Gəyənə bağlı olan bütün eldaşlarını, qardaşlarını, bacılarını, ərənləri, ərləri Diri dağın ətəyində sinəsində Diri boyda ağı dağı ilə xatirələrdə çözləyir. Şair "ürəklə əkilən" xatirələrində ötən çağlara güzgülə tutur, itən günlər hayıfını yaşayır. Şəhidlər sinədə dağ ağırsı, yaddaş göynortisi kimi qalır. Halallığa yetmək üçün yol da, daş da bu dünyada bir insan missiyasıdır. Şair sözü: Daha bu yoldan geri dönmə yox ki, soruşum, İlahi, mən bu daşı götürürəm, görürməyim.

Şair öz yaddaş göynortilərini, yaddaş güvəncini xatirələr qanadında oxucuya da ötürə bilir, çünki hər birimizin qəlbində bir Gəyən düzü, bir Heydərbaba var. II - ci Qarabağ döyüşündə Gəyən düzü Heydərbaba dağı kimi hər yerdə: Samaxıda, Şəkiddə, Bakıda, Lənkəranda, Qubada, Qusarda, Astarada... Azərbaycanın bütün bölgələrində, bütün məktəblərində idi. Təcili yardım məşinləri döyüşdən xəbər gətirən yaz qarışıqları kimi, siqnal - sirenalardan eşitmək - yaralı var - düşüncəsi hər birimizi göynərdirdi, mənzil başına tez çatdırın deyən bütün könüllər yollarda yaşıllıq yandırır. Yaddaşlar, xatirələr, düşüncələr də əsgər idi, hətta geyimimiz də əsgərləşirdi, yaraşığı geyimləri üçün deyil, əsgər geyimləri üçün hərbi komendatura qarşısında növbə düzlürdü, sevindirici hal həm də budur ki, bu işin öncülləri gənclərimiz idi. "Gəyəndən əsən yellər" öz ruhu ilə də oxucuya çox yaxındır, ümumiyyətlə Ə. R. Xələfli yaradıcılığında real həyat həqiqətlərinin təsvir və tərənnümü gündümüzdə realizm ədəbi mövqeyindən baxışı onun son illərdə baş verən hadisələrə xüsusi təyinatlı vətəndaş - şair yanaşmasıdır. Belə ki, əsəri oxuyan hər bir oxucu şairin ovqatına çox tez düşə bilir, çünki mövzuya münasibət və düşüncə oxşarlığımız vardır. Şair sözü: Dəyirmanın ağırsı, daş içi dəndən keçir.

Yurdun yara yerləri... göynəmi məndən keçir,

Dəyirmanın ağırsı, daş içi dəndən keçir.

Xatirələr yaddaşın güvənci, dayağıdır,

Sinəmizdə yaşayan dərindən ağrı dağıdır.

Hörmətli şairimiz Ə. R. Xələfli ustaddan, Dirili Qurbanıdan buta payı aldığını qələminə gətirir, "butam sözləndi" deyir, bu heç də şairin gəlişi gözəl olsun deyər söz xatirə deyilən sözü deyil. Bayatı çağırışlarında bu iki ustadın şairliyə olan buta paylarını Haqqdan aldıkları göz qabağındadır:

Duman, gəl büri dağı, könlümün nuru dağı,

Xudam bir körpü salıb, arxası Diri dağı. (Qurbanı)

Birinci yanaşma: Yaz dumanı bar gətirər, qış dumanı qar gətirər; el deyimini əsas götürsək, Allah bu yerdən heç nə əsirgəməyib, Xudam burda körpü salıb (Xudafərin), bizə çıxış yolu verib, arxamız da Diri dağına söykədi, duman sən də könlümüzdə nurlandır, barlı - bərəkətli yaz dumanını bizdən əsirgəmə.

İkinci yanaşma: Burda Allah adına körpü salımb (Xudafərin), arxamızda da Diri boyda dağ var, ey yağrı düşməni hünərin çatırsa mənəm könlümün nuru olan Vətənimə göz dik.

Gül bitib Gəyən üzə, dərini öyən üzə,
Bulud ötdü Diridən, gün düşdü Gəyən üzə.
(Ə. R. Xələfli)

Birinci yanaşma: Düşməni Dirini də, Gəyənə də işğal edib, bu torpağın çiçəyi bitmir, təsəlli dərnlərini çevirməkdə, çözməkdə tapırıq.

İkinci yanaşma: Yalnız dərini öyə bilən xalqın üzündə, düzündə gül bitir, düşməni Diridən qalduq, Gəyən üzündə Gün doğdu.